

УДК 378.637.011.32.032

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОФЕСІЙ: ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ

Аркадій Коньков

*Херсонський державний університет
вул. 40 років Жовтня, 27, 73000 Херсон, Україна
e-mail: office@ksu.ua*

Охарактеризовано особливості студентської діяльності. Акцентовано на значимості у становленні особистості студента поєднання навчальної, наукової і суспільної діяльності. Важливим елементом, що дає змогу поєднати в єдине всі види діяльності студента, є система ціннісних орієнтацій. На підставі експериментального дослідження проаналізовано причини неврахування студентами–майбутніми педагогами трьох ціннісних рівнів: естетичного, конкретно-пізнавального і суспільно-політичного.

Ключові слова: студенти, діяльність, рівні ціннісних орієнтацій, рангова кореляція, дисперсія, інтелект, суспільство.

У психологічній науці особистість сучасного студента трактують як особистість молодого людини, яка “активно готується до висококваліфікованого виконання функцій спеціаліста в тій чи іншій галузі трудової діяльності” [1]. Переважна більшість сучасних студентів – особи віком до 20 років. Доведено, що для сприйняття навчальної програми вищого навчального закладу найліпшим є вік від 17 до 25 років. Водночас навчання у вищому навчальному закладі в такому віці є важким з огляду на недостатність життєвого досвіду. Особливо важко доводиться першокурсникам, багатьом з яких не вистачає психологічної зрілості, усвідомлення необхідності активної самостійної роботи із засвоєння університетських дисциплін. Зазвичай до другого-третього року навчання певний відсоток студентів все-таки переборюють стереотип пасивного навчання, що сформувався за роки навчання у середній школі, і починають розуміти, що вища освіта, оскільки вона “по суті завжди є самоосвітою” [4], потребує від людини досить великих активних зусиль. Усвідомлення цієї істини відбувається тільки в умовах, коли студент відчуває постійний вплив особливого університетського “духу” – продукту взаємодії складових компонентів життя вищого навчального закладу. Важливу роль відіграє і специфічна студентська субкультура. Специфіка цього компонента “полягає в особливому характері праці, пізнання і спілкування, реалізації соціальних ролей, організації життєдіяльності студента” [7]. Завдяки студентській субкультурі в

середовищі студентів незалежно від профілю обраної ним спеціальності завжди генерується досить високий інтелектуальний потенціал. За спостереженням Г. П. Давидюка, Л. Н. Дучковського і В. А. Дунаєва [7], “він значно вищий, ніж в будь-якому виробничому колективі” і спирається на пізнавальний ентузіазм студентства.

На виявлення пізнавального ентузіазму і розумової активності студентів впливають рівень інтелектуальної підготовки, психологічна стійкість і особистісна спрямованість кожного з них. Успіх мислення, як серцевини інтелекту, “завжди залежить від попереднього досвіду людини, її знань і умінь, від ступеня сформованості її розумових операцій, її здатності зосереджуватися на проблемі “тримати її в умі”, наполегливо працювати над нею, переборювати труднощі, що виникають” [5]. Не слід забувати про велику роль “...самоосвіти і самовиховання в усій системі діяльності студента” [7].

Характеризуючи особливості функції студентської діяльності, необхідно зазначити, що її психологічний зміст і структура визначені і виникають із завдань вищої школи. До них, без сумніву, можна віднести формування наукового світогляду, розвиток загальної і професійної культури, формування готовності до висококваліфікованого виконання суспільно-корисної праці, створення основ для наукової освіти, формування гармонійно розвиненої особистості, вироблення потреби і навиків самостійного оволодіння знаннями протягом усього життя, формування активної життєвої позиції й досвіду роботи з людьми.

У соціальному плані головне значення студентської діяльності полягає у реалізації суспільної потреби в спеціалістах з вищою освітою, тобто людях, яким, крім професіоналізму найвищої проби, була б властива і справжня інтелігентність. Звичайно, вирішувати це складне двоєдине завдання дуже важко, але все-таки можливо. Своєрідним “ключем”, що допомагає знайти її вирішення, є врахування особливостей діяльності студентів, передусім обов’язкових у процесі навчання інтенсивності функціонування їхньої психіки, високого інтелектуального напруження. Однак не менш важливі й інші особливі риси діяльної активності студентства. Наприклад, у складеному М. І. Дьяченко і Л. А. Кандиловичем [1] достатньо повному і аргументованому переліку таких особливостей студентської діяльності зазначається, зокрема, про своєрідність її цілей і результатів.

Ще однією особливістю діяльності студентів є специфічний характер об’єкта, який вони вивчають, зокрема, наукові знання, інформація про майбутню роботу тощо. Водночас не слід забувати, що діяльність студентів відбувається, по-перше, у чітко запланованих умовах, що зумовлені навчальними планами, програмами і термінами навчання; по-друге, з використанням “особливих засобів – книг, лабораторного обладнання,

натурних та інших моделей майбутньої професійної праці". У своїй сукупності всі ці складові моменти також впливають на виявлення студентської діяльності.

Зауважимо, що зародження та ініціація організаційної чіткості й духовного змісту можливі тільки в руслі навчальної, наукової і суспільної діяльності студентів. Однак пріоритет формування і вибору напрямку цього русла завжди за навчальною діяльністю, оскільки саме вона є ведучою у системі дієвої активності студентства.

У вітчизняній психології поняття "ведуча діяльність" вперше запропонував А. Н. Леонтьєв [3] для характеристики найголовніших змін, щоправда, в дитячій психіці, а також для індикації психічних процесів, що готують перехід дитини до нової, вищої сходинки її розвитку. Зауважимо, що це поняття може бути з успіхом використане і для оцінення особливостей студентської діяльності.

Становлення особистості студента відбуваються успішніше, якщо навчальна і наукова його діяльності поєднуються з такими видами дієвої активності, як суспільна, культурно-естетична, спортивна та ін. Особливого значення набуває участь у суспільній роботі, яка є для студента джерелом розвитку духовної зрілості, поповнення соціального досвіду, практики вирішення будь-яких організаційних завдань, які можуть бути в його майбутній професійній діяльності. Виявлено, що суспільна робота позитивно впливає на мотивацію до навчання: студенти-активісти зазвичай добре навчаються.

Отже, навчальна, наукова і суспільна діяльності студента – це конкретні різновиди соціальної діяльності із властивими їм найбільш суттєвими загальними компонентами: суб'єктом, метою, цінностями, нормами, засобами, предметом і результатом. Крім того, як зазначають Г. П. Давидюк, Л. Н. Дичковський і В. А. Дунаєв [7], ці види дієвої активності характеризуються "багаторівневістю, вони являють собою не єдиний однонаправлений процес, а взаємний обмін діяльностями між об'єктами. Студент, залучаючись у ці види діяльності, опиняється в центрі складної системи відношень, адаптація до якої відбувається у нього шляхом формування *системи ціннісних орієнтацій*".

Отже, саме система ціннісних орієнтацій є тим важливим елементом, який дає змогу "зцементувати" в єдине всі види діяльності студента, надати дієвій студентській активності організаційну чіткість і стійкість. Успішне вирішення завдань з формування вищих (зокрема і інтелектуальних) почуттів студентів можливе лише за умови врахування ціннісних орієнтацій. Тільки вони, як відносно стійкі соціально зумовлені, вибіркові відношення людини до сукупності матеріальних і духовних суспільних благ та ідеалів, повинні допомогти у розвитку в студентів творчих потреб.

Експериментальний матеріал з дослідження ціннісних орієнтацій студентів зібрано на базі інституту природознавства і фізико-математичного факультету Херсонського державного університету.

Для того, щоб створити найбільш чітке, контрастне уявлення про зміни студентських ціннісних орієнтацій в динаміці (протягом усіх років навчання в університеті), їх аналіз було виконано у студентів 1, 3 та 5-го курсів. Документальною основою вирішення поставленого завдання стала анкета, в яку ввійшли обґрунтування оцінок оточуючої дійсності за восьми рівнями ціннісних орієнтацій: I – біологічного існування, II – матеріально-практичного, III – військово-спортивного, IV – естетичного, V – конкретно-пізнавального, VI – морального, VII – суспільно-політичного, VIII – світоглядно-духовного.

У характеристику кожного з цих рівнів було введено десять можливих варіантів основних оцінок, у результаті чого в анкеті виявилось 80 запропонованих до вибору назв.

Важливо також зауважити, що порядок, у якому зазначено ці назви, вибрано так, щоб варіанти обґрунтувань оцінок, що характеризують один і той самий рівень ціннісних орієнтацій, по можливості, не були б один біля одного.

Домінуючий у студента рівень ціннісних орієнтацій визначали за допомогою “ключа” анкети, за яким звіряли обрані варіанти обґрунтувань оцінок оточуючої дійсності.

У загальній кількості проаналізовано 519 анкет, в інституті природознавства – 226, на фізико-математичному факультеті – 293. Одержані дані опрацювали ручним способом: обрані кожним окремим студентом варіанти обґрунтувань оцінок додавали і за результатами цієї дії варіанти відповідей розподіляли щодо рівнів ціннісних орієнтацій досліджуваних курсів.

Одержані в результаті проведеного дослідження дані узагальнені в табл. 1 і 2.

Таблиця 1

Розподіл відповідей студентів за рівнями ціннісних орієнтацій
(інститут природознавства)

Рівні ціннісних орієнтацій	I-й курс		3-й курс		5-й курс	
	Кількість визначень на рівні	Частка, %	Кількість визначень на рівні	Частка, %	Кількість визначень на рівні	Частка, %
I	2	3	4	5	6	7
II	199	20,5	237	29,6	150	3,6
III	75	7,7	116	14,5	72	14,7
IV	101	10,4	77	9,6	43	8,8

1	2	3	4	5	6	7
IV	26	2,7	14	1,7	4	0,8
V	54	5,6	34	4,3	24	4,9
VI	263	27,1	160	20,0	85	17,3
VII	27	2,8	12	1,5	18	3,7
VIII	225	23,2	150	18,8	94	19,2
$N = 8$	$n = 970$	100%	$n = 800$	100%	$n = 490$	100%

N – загальна кількість рівнів ціннісних орієнтацій

n – сумарна кількість визначень за всіма рівнями ціннісних орієнтацій

Таблиця 2

Розподіл відповідей студентів за рівнями ціннісних орієнтацій
(фізико-математичний факультет)

Рівні ціннісних орієнтацій	1-й курс		3-й курс		5-й курс	
	Кількість визначень на рівні	Частка, %	Кількість визначень на рівні	Частка, %	Кількість визначень на рівні	Частка, %
I	244	22,8	268	23,5	204	28,3
II	74	6,9	136	12,0	87	12,1
III	106	9,9	111	9,7	39	5,4
IV	33	3,1	23	2,0	8	1,1
V	109	10,2	76	6,7	38	5,3
VI	264	24,7	244	21,4	152	21,1
VII	29	2,7	30	2,6	21	2,9
VIII	211	19,7	252	22,1	171	23,8
$N = 8$	$n = 1070$	100%	$n = 1140$	100%	$n = 720$	100%

Аналізуючи кожну з таблиць, неважко помітити, що максимум відповідей студентів як інституту природознавства, так і фізико-математичного факультету відрізняються за трьома рівнями ціннісних орієнтацій: біологічного існування, морального і світоглядно-духовного. Водночас очевидні “провали” (найменша кількість відповідей) виявили за трьома рівнями: естетичний, конкретно-пізнавальний і суспільно-політичний (в інституті природознавства) і за цими ж рівнями на фізико-математичному факультеті, хоча студенти цього факультету і дали дещо більший відсоток відповідей, що стосувалися конкретно-пізнавального рівня.

З метою детальнішого і глибшого аналізу ступеня ідентичності розподілу студентських відповідей на досліджуваних курсах визначали коефіцієнт рангової корекції (r).

Цей коефіцієнт здатен змінювати свою величину від -1 до $+1$. У випадку, коли $r = -1$, порядок розподілу відповідей за двома порівняльними групами прямо протилежний, а у випадку, коли $r = +1$, він цілком збігається.

Оцінюючи результати r , виявили, що як в інституті природознавства, так і на фізико-математичному факультеті під час порівняння розподілу відповідей студентів 1-го та 3-го, а також 1-го та 5-го курсів показники r виявилися ідентичними, хоча абсолютні величини коефіцієнта дещо різнилися. Однак близькість виявлених величин r до +1 дала змогу зробити висновок, що в цілому характер розподілу відповідей за рівнями ціннісних орієнтацій студентів 2 та 3, 1 та 5-го курсів інституту природознавства і фізико-математичного факультету досить схожий. Ще вищий ступінь ідентичності розподілу студентських відповідей вдалося виявити під час підрахунку коефіцієнта рангової кореляції, коли порівнювали відповіді студентів 3-го та 5-го курсів інституту природознавства, а у студентів цих самих курсів фізико-математичного факультету розподіл відповідей виявився однаковим ($r = +1$).

Щоб визначити ступінь розкладу студентських відповідей щодо рівня ціннісних орієнтацій, було використано підрахунок показника дисперсії (σ^2).

В основу інтерпретації розрахованих показників σ^2 було покладено постулат: “більшому значенню дисперсії відповідає більший розкид ознаки” [2].

За результатами аналізу виявлених числових показників дисперсії вдалося з'ясувати, що в інституті природознавства розкид відповідей студентів за запропонованими рівнями ціннісних орієнтацій від 1-го до 5-го курсів закономірно знижується.

Цієї закономірності, однак, не знайдено на фізико-математичному факультеті, але і тут найменший розкид студентських відповідей виявлено на 5-му курсі.

Зазначимо, що за результатами проведеного анкетування студентів вдалося виявити парадоксальну ситуацію. Її основу, як з'ясувалося, становить явна невідповідність між високими показниками розподілу відповідей за такими, зокрема, рівнями ціннісних орієнтацій, як моральний і світоглядно-духовний, і досить невеликою кількістю відповідей, в яких пріоритетними були естетичний, конкретно-пізнавальний і суспільно-політичний рівні. Парадокс, якщо не алогізм цього положення, полягає у домаганнях студентів володіти, наприклад, високими моральними якостями у разі одночасної відсутності вираженого прагнення до наукового пізнання взагалі й пізнання основ моральності зокрема. Конкретика вищезазначеної ситуації визначена досить чітко, отже, потребує свого пояснення.

Десятиліття панування авторитарної командно-адміністративної системи призвели до могутніх деформацій суспільного сумління, виникнення помилкових уявлень про людські ціннісні пріоритети. Працюючи у цих умовах, вітчизняна школа, як середня, так і вища, була цілком поглинена реалізацією революційної ідеї комуністичного виховання, намагаючись на

його основі сформувані особистісні риси людини нової історичної епохи. У педагогічному середовищі складалося враження, що вирішити поставлене надзавдання можна, якщо запропонувати надоригінальні методичні прийоми. Однак спроби їх розробити виявилися практично безрезультатними, тому школа змушена була повернутись до методів виховання, які засновані на випробуваних часом людських цінностях (ідеї добра, милосердя, жертвності та ін.). І все ж, як свідчить практика, зробити це виявилось нелегко, тому що українське суспільство і досі перебуває під тиском соціальних проблем, нагромаджених за роки радянської влади. Однак не всі соціальні верстви сприймають такий тиск однаково. З особливою гостротою його відчуває найбільш активна, діяльна частина суспільства – молодь, оскільки він не дає змоги їй реалізувати значну частину інтелектуальної енергії, заважаючи не тільки ствердитися в суспільстві, але й принести йому користь.

Зауважимо, що здебільшого студенти, зокрема і педагогічних професій, – це люди, яких важко запідозрити у відсутності прагнення до оволодіння науковими знаннями.

На підставі вищезазначеного можемо стверджувати, що найбільш вірогідною причиною зниження у дослідженого контингенту інтересу до процесу оволодіння науковим знанням є все-таки внутрішня незадоволеність або навіть протест значної кількості студентів проти вітчизняної системи передачі знань. Заснована на традиціях академізму, ця система як головний “інструмент” використовує університетську лекцію. Тривалий час вважали, вважають і тепер, що лекційний університетський курс слугує надійним гарантом ініціації позитивних емоцій студентів щодо розвитку інтересу до процесу наукового пізнання, але, звичайно, за умови, якщо необхідна для передачі студентам наукова інформація поєднується з особистим ставленням до неї лектора (викладача), а також з вмінням на базі викладеного матеріалу вирішити перед аудиторією ту чи іншу проблемну ситуацію. Однак навряд чи необхідно приймати це твердження як безапеляційне. В умовах “сучасного науково-технічного прогресу, під впливом якого в деяких найбільш інтенсивно розвинених галузях народного господарства оновлення знань відбувається через кожні 5-6 років, рівень інформативності університетської лекції, все-таки, часто відстає від сучасного стану наукових питань, що в ній розглядають” [6]. А якщо до цього додати ще й дефіцит лекторської майстерності частини викладацького курсу, до речі, особливо помітний у провінційних вищих навчальних закладах, дефіцит яскравих, талановитих викладачів-учених, здатних “запалити” у студентах інтерес до наукового пізнання, то стає зрозумілим, чому в системі ціннісних орієнтацій досліджуваного студентського контингенту пріоритет оволодіння науковими знаннями виявився таким незначним.

1. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психология высшей школы, Минск, 1978. С. 30.
2. Как провести социологическое исследование / Под ред. М. К. Горшкова, Ф. Э. Шереги. 2-е изд. М., 1990. С. 199.
3. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. 3-е изд. М., 1972. С. 476.
4. Миронов Б. В. Век образования. М., 1990. С. 167.
5. Педагогическая энциклопедия, М., 1965. Т. 2. С. 906.
6. Сохань Л. В., Тихонович В. А., Шинкарук В. И. Научно-технический прогресс и человек. К., 1988. С. 191.
7. Студент и его деятельность / Под ред. Г. П. Давидюка, Л. Н. Дичковского, В. А. Дунаева. Минск, 1978. С. 10–11, 22.

VALUE DISPOSITIONS OF PEDAGOGICAL PROFESSION STUDENTS

Arkadiy Kon'kov

Kherson State University
40 Rokiv Zhovtnya Str., 27, UA-73000 Kherson, Ukraine
e-mail: office@ksu.ua

The article focuses on the characteristics of students' activity. The importance of learning, research and community activity integrity for student personal development is underlined. The key element that links all kinds of student activities is the system of value dispositions. The author on the basis of experimental research analyses the reasons of students-prospective teachers' ignoring three value levels: aesthetic, cognitive and socio-political.

Key words: student, activity, levels of value dispositions, rank correlation, dispersion, intellect, society.

Стаття надійшла до редколегії 18.10.2005
Прийнята до друку 22.05.2006